

KENTE GÖÇ VE KADINLARIN KENTLE BÜTÜNLEŞMELERİ: ANTALYA'DA TOPLUM MERKEZLERİ ÖRNEĞİ

Sevinç GÜÇLÜ*

Abstract

This paper examines the role of social centres in the process of women's integration with urban life in gecekondu families which have migrated to urban areas from rural ones. It focuses on five social centres in Antalya, offering data obtained through interviews with 76 women who have participated in the activities of the social centres.

Keywords: Social centres, Gecekondu families, Migration

Özet

Bu makalede, kırdan kente göç eden gecekondu ailelerinde, kadının kentsel yaşamla bütünleşmesi sürecinde toplum merkezlerinin rolü ele alınmıştır. Antalya'daki 5 toplum merkezinden seçilen 76 kişilik örneklem üzerinde bir araştırma yapılarak veriler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Toplum merkezleri, Gecekondu aileleri, Göç.

---

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Giriş

Kırsal kesimden kente göç, tüm dünyada görülen bir olgudur: Birleşmiş Milletler Örgütü'nün tahminlerine göre, 2005 Yılında dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşıyor olacaktır. Kentsel nüfusun özellikle Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki hızlı artışı, altyapı ve sosyal donanımlara ilişkin hizmetlerde önemli sorunlara yol açmaktadır. Bu durum, kentsel yoksulların, özellikle de kadınların yaşam mücadelesini gittikçe zorlaştırmaktadır.

Türkiye'de 1950'li yıllardan beri, belli başlı sosyal, politik ve ekonomik olgulardan biri olan iç göçü ele alan çalışmalar, çoğunlukla kırdan kente ekonomik göçü, kentleşme ve gecekondulaşma konuları çerçevesinde irdelerken, niteliksiz erkek işgücü üzerinde yoğunlaşırlar. İç göç, kadın erkek ayrımında çok az tartışılmıştır. Türkiye'deki iç göç literatüründe kadınların göçe ilişkin deneyimleri daha çok aile, işgücü, sağlık kapsamında ele alınmıştır. Göç çalışmalarında toplumsal cinsiyet bakışının eksikliği, yalnızca Türkiye'ye özgü değil. Uluslar arası literatürde de, kadınların göçle bağlantılı somut deneyimlerine ilişkin araştırmaların kısıtlı olduğu görülmektedir (İlkkaracan & İlkkaracan, 1998: 305).

Türk toplumunda da, göç ve kentleşme araştırmalarında kadınlar "görünmez" konumda veya erkeklere bağlantılı olarak hareket eden veya ele alınan konumdadır. 90'lı yıllarda, Erman, Gökçe, Wedel, White gibi araştırmacılar, kadını göç sürecinde ele alan çalışmalarını yayınlamışlardır.

Bu nedenle, çalışmamızda kırdan kente göç eden ve toplum merkezlerindeki etkinlik ve kurslara katılarak, kentleşme sürecinde "görünürlüğünü" araştırmaya çalışan, kentle bütünleşme sürecine giren kadınlarla görüşmeler yapılarak, kadın ve göç konusu incelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de Kentleşme ve Göç

Sanayileşmiş ülkelerde 18. yüzyılın sonlarına doğru başlayan kentleşme hareketleri, gelişmekte olan ülkelerde 1950'li yıllardan sonra gündeme gelen çağdaş bir olgudur. Gerçekten de ülkemizde, Cumhuriyet'in kurulduğu 1923'ten 1950'lere değin, güçlü bir kentleşme hareketine rastlanmamaktadır.

1923-1950 Döneminde Türkiye, tek partili sistem içinde yeni bir kimlik arayışı, bir benlik kazanma sürecinden geçmiştir. Ekonomide

1920'ler oldukça liberal ve dışa açık bir düzen, 1930'lar ve 1940'lar ise merkezden kontrol edilen içe dönük bir ekonomik ortam olarak tanımlanır. Kapalı ekonomiye bağlı olarak, ulaşım ve iletişim olanaklarının sınırlılığı kentleşmeyi etkilemiştir.

1927'de nüfusun % 16,4'ü kentlerde yaşamakta iken 1935'te %16.9, 1940'da %18.0, 1945'de %18.3, 1950'de %18.1'le kentlerde yaşamaktadır. Farklılık 1955'de görülmektedir: %22,5.

1950–1980 Döneminin özelliklerine bakıldığında, 1950 öncesi izlenen nüfus ve sağlık politikaları sonucunda düşen ölüm oranları ile birlikte ortalama ömür uzamış, kır–kent ulaşımı kolaylaşmış, haber kanalları artmış, tarımda makineleşme artmış, işgücü açısından kentsel ücretin köye göre farklılığı ile de birleşerek kır-kent göçü artmıştır.

Bu dönemde başlayan sanayileşme süreci, yabancı teknoloji ve sermaye ithaline dayanmaktadır. Ticaret sektörüne verilen krediler artmaya başlamıştır. Kentte işletme, özellikle küçük işletme sayısı giderek çoğalmıştır. Kentlerde artan ticaret, küçük üretim olanakları ve yapılaşma, kırdan kopan nüfus için kenti çekici hale getirmiş ve gelen nüfus kentte iş olanağı ve yer bulmuş veya yaratmıştır.

1950–1980 Döneminde kentlerin hızla göç alarak büyümesi, gecekondulaşma olgusunu da ortaya çıkarmıştır.

1950–1980 göç dönemi, Özbay ve Yücel (2001: 12) tarafından “emek göçü” olarak adlandırılmaktadır. Emek göçünü iki döneme ayırarak incelemek mümkündür: İlk dönem, tarımın modernleşmesi ile başlayan ve sanayinin gelişmesine kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Nüfus sayımları temel alındığı için ikinci dönemin başlangıcını 1970 olarak vermek mümkündür.

1955 Yılında %22.5 olan kentleşme oranı 1960 yılında %26.3'e çıkmıştır. 1970'de ise %29.9'dur. 1975'de bu oran %35.8'e çıkmıştır.

1965–1970 arasında gözlenen diğer bir olgu, kadın göçündeki artıştır. Yener, bu artışın aile göçü ile ilişkili olabileceğine dikkati çekmiştir. Muhtemelen bir önceki dönemlerde kente gelen genç erkekler, evliliklerini kendi köylerinde yaparak karılarının da kente gelmesini mümkün kılmışlar ya da köydeki aile birer ikişer gelerek kentte toplanmaya başlamıştır (Özbay& Yücel, 2001: 17).

1965–1970 arasındaki göçleri inceleyen Tanfer (1983), kentten kente göçün arttığını gözlemiştir (Özbay& Yücel, 2001: 17).

1980 Sonrası Kentleşme

Türkiye, 1985 yılında, kent nüfusu kır nüfusunu aşan bir ülke durumuna gelmiştir (% 51.1). 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında yatırımların hemen hemen durmasıyla sonuçlanan ekonomik bunalıma, yüksek enflasyon ile konut, alt yapı ve kamu hizmetlerinin, artan nüfus karşısında yetersiz kalması gibi kent yaşamının güçlükleri de eklenince, kentleşme sürecinde belirgin bir durgunluk ortaya çıkmıştır (Özoğuz, 1986: 203). Fakat 1984'ten sonra petrol dış alım fiyatlarının düşmesiyle gerek sanayi kollarında, gerekse ulaşım, konut ve kentsel hizmetlerde kısmen de olsa yeniden bir canlılık dönemine girilmiştir. Buna karşın tarım ürünleriyle ilgili ekonomik politikaların (taban fiyatı, zirai krediler, girdilerin yüksekliği) umulan iyileşmeyi yaratmaması, kırlardan ketslere göçü yeniden hızlandırmıştır (Sevgi, 1988: 16).

Kentsel nüfus oranı, 1990'da % 56.3 olmuştur. Ülkemizde, 16. yüzyıla değin uzanmakta olan kentleşme deneyimi, günümüzde biçimi ve nedenleri açısından oldukça farklı bir aşamaya ulaşmıştır. Özellikle 1950'den sonra, kentleşmenin toplumun gündemine girdiği, hızlı kentleşme sürecinin sonuçlarının tartışıldığı görülmektedir.

İlk yıllarda kentleşmeye, engellenebilir bir yer değiştirme olarak bakma eğilimi söz konusuydu. Aynı zamanda kente gelen kişilerin, göç edenlerin davranışları bir sorun olarak algılanmaktaydı.

Daha sonraki aşamada ise kentleşmenin nedenlerine ilişkin açıklamalar getirildi. Kırın iticiliği, kentin çekiciliği gibi tartışmalar önem kazandı.

Diğer aşamada kırın iticiliği, kentin çekiciliği biçimindeki açıklama, artık yerini kente gelenlere yerleşmiş gözüyle bakılarak, onların uyum sorunlarını, kentteki durumlarını incelemeye bırakmıştır.

Bugün ise kentteki heterojen yapılanma, kentteki ekonomik, etnik, siyasi farklılaşmalar, yeni kentsel alanlar, kentsel segregasyon, sosyal kutuplaşma, yeni kentsel alt sınıf, yoksullar, kentteki mekânsal farklılaşmalar konularının tartışıldığı görülmektedir. Kentleşme yazınında bugün küresel süreçler ile kent ilişkisi ele alınmaktadır. Küreselleşme kuramlarını incelediğimizde, küreselleşme süreçlerinin mekânla etkileşim içinde olduğunu görürüz. Bu süreçte yeni yerler-yerellikler ortaya çıkar. Küresel süreçlerin yerelliklerle etkileşimi heterojenlik ve geçişlilik özelliklerine sahiptir. Bu etkileşim sonucunda kentsel mekânlar parçalanır, farklılaşır. Artık kentsel mekân tanımlanırken, kır-kent dikotomisine yer verilmemekte, kentler içindeki

farklılıklara, parçalanmalara yer veren, kimlik farklılaşmalarına atıfta bulunan analizler geliştirilmektedir.

Küreselleşme sürecinde sosyal polarizasyon ve mekânsal segregasyon, birlikte işleyen ve her biri diğeri için temel katalizör işlevi gören bir süreci işletir. Mekânsal segregasyon, düşük gelirli kesimlerin kentin sınırlı bir alanında yoğunlaşmasına neden olurken, diğeryandan yaşamın sürdürülebilirliği tehlikeye girdiği ölçüde kentsel elit için mekân, ancak güvenli mekân olduğu ölçüde anlam kazanmıştır. Güvenli mekanlara duyulan ihtiyaç, kapitalizme özgü olan mekansal eşitsizliklerin daha da artmasına yol açmıştır. Kentteki eşitsizliklerin artması ile kentsel dokunun artan ölçüde kırılanlık kazanması, kentin cennetinde yaşayanları sahip oldukları lüks yaşam biçimini korumak için güvenlik harcamalarını artırmaya yöneltmiştir. Kentte, özellikle işlerin yoğunlaştığı merkezi iş alanları ile yeni yeni gelişen zenginlerin oturduğu konut mekânları korunma mekânları olarak önem kazanmıştır. Korunma mekanlarının yanında ise temel niteliği güvensizlik ve enformel emek depoları olan yakın dövüş mekanları bulunmaktadır (Ercan, 1996).

Toplumsal grupların kent mekânında ayrışması, bu grupları sadece mekânsal olarak ayırmakla kalmaz, aralarındaki farklılıkları ve eşitsizlikleri bir yandan gizler, bir yandan da pekiştirir (Işık, 1994).

Gerçekten de, 1980'lere kadar kır göçmenlerinin kente uyum yapacakları ve kentlileşecekleri beklentisi vardı. Kentle bütünleşmemeleri sorundu. Bu sorun, gelenlerin gecekondularda yaşayıp, marjinal işler yapmaları ile görünürlük kazanıyordu. 1990'larda ise büyük kentin farklı gruplar tarafından parçalandığı ve bir bütünlüğü olmadığı öne sürüldü. Kent orta sınıfları artık kentin bütününe değil, bir bölümüne sahip çıkmakla yetinmek zorunda kaldılar (Özbay & Yücel, 2001: 49).

Pınarcıoğlu ve Işık'a göre Türkiye'nin kentleşme deneyimi, 1980'li yıllardan sonra biçim değiştirmiştir: Yumuşak-bütünleştirici kentleşmeden, gergin-dışlayıcı kentleşmeye geçiş sözkonusu olmuştur. 1980'li yılların Türkiye'sinde kentleşme süreçlerine damgasını vuran, farklılaşma ya da çeşitlenme dinamikleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan ayrışma eğilimleridir. Bir uçta kentin çeperinde eskisinden çok farklı yöntemlerle ve ilişkilerle var kalmaya çalışan ve bu uğurda daha önceden yapmayı tasavvur bile edemeyeceği çok şeyi yapmaya hazır kent yoksulları; arada bir yerlerde kooperatifler yoluyla kentteki paylaşım kavgasına katılan ve kent çeperindeki geniş arazilere

göz diken orta sınıflar ve diğer uçta, kentin en prestijli alanlarında “kapattığı” arazilerde özel güvenlik sistemleri ile korunan yüksek duvarların ardında yaşayan ve artık değil terk ettiği kente, topluma bile dönüp bakmayan üst sınıflar (Pınarcıoğlu& Işık, 2001: 36).

Kentlerin kendi içinde farklılaşmış, birbirinden niteliksel olarak farklılıklar gösteren topluluklardan oluştuğu ve kent içindeki olanaklara her bir yerleşmenin farklı mesafede olduğu ve kent içindeki farklı grupların bir anlamda bu kaynaklara ulaşmak için yarıştığı söylenebilir (Ender, 1997: 30).

Kısacası, Türkiye’de kentleşme sürecinde, büyük kentlerde toplumsal donanım bakımından eşitsiz kentsel alanların yaratılmış olduğu, eski yerleşme alanlarıyla yeni yerleşme alanlarının sunduğu ortak yaşam alanlarının farklılığı açıkça gözlenebilir (Güçlü, 2002: 34).

Kadın ve Göç

1985–1990 arasında 5 yaşın üstünde 1.809.679 kadın ve 2.255.494 erkek yurt içinde bir yerleşmeden diğerine göç etmiştir. Yani bu dönem içinde her yüz erkeğe karşı seksen kadın göç etmiştir. Doğurganlık çağındaki kadınlar (15–49 yaşlarındakiler), bu yaşlardaki erkeklere göre daha az hareketlidirler. Bu yaşlarda her 100 erkeğe karşı 75 kadın göç etmiştir. Yine de her iki cinsiyette ortanca göç etme yaşı 20-24’tür (Özbay& Yücel, 2001: 32).

1998’de kadın nüfusun yaklaşık üçte ikisi il ve ilçelerde yaşamaktadır. Kentsel alanlarda yaşayanların kabaca yarısı da büyük kentlerde toplanmıştır. Kentsel kesim göçlerle artarken, kırsal kesim azalmaya devam etmekte ve en çok nüfus kazananlar büyük kentler olmaktadır (1927’de toplam 7.084.391 kadının 1.595.397’si kentte yaşarken, 2000’de 33.457.192 kadının 21.578.671’i kentte yaşamaktadır).

Kadınların göç nedenlerine baktığımızda, “bağlantılı göç” (associational migration) ile karşılaşılmaktadır (İlkkaracan& İlkkaracan, 1998: 307).

Bağlantılı göç, ailenin herhangi bir nedenle (iş bulmak, iş tayini v.b) göç eden erkek üyelerini takip eden kadınların hareketini tanımlayan bir olgudur. Burada kadının birey olarak bağımsız bir göç kararından ziyade, aile içindeki konumuna (eş, anne, kız, çocuk) bağlı olarak yeni bir mekâna taşınması söz konusudur (İlk Karacan& İlkkaracan, 1998: 307).

Kadın, genel olarak Türkiye'de kentleşme ve göç nedenlerini yani itici ve çekici faktörleri belirtmemekte, kocasının, babasının, ailesinin tayini, iş araması, emekli olması ya da kendisinin evlenmesi gibi nedenleri belirtmektedir.

User'in belirttiği, "evlilik göçü" ise, (User, 1997) kadının ayrıldığı ya da gittiği mekânla olan bir itme-çekme ilişkisinden ziyade evlilik kurumunu birlikte oluşturacağı kişinin içinde bulunduğu ayrı bir mekâna hareketidir.

Göç sürecinde kadın ve erkeklerin belirttiği nedenlerin farklı olmasının yanı sıra, göç edilen mekânda karşılaşılan sorunlar da, kadın ve erkeklerin cinsiyet rollerine göre farklılaşabilmektedir.

Göçmen Kadını Bekleyen Sorunlar ve İstihdam (Çalışma Yaşamı)

Türk toplumunda genel olarak kadının eğitim ve işgücüne katılma oranları erkeklerden düşüktür. Genel olarak, kadın nüfusun okuryazarlık oranı, lise ve yüksek okul mezunluğu erkekten düşüktür. İşgücüne katılma oranı erkeklerde % 70.6, kadınlarda %39.6'dır. (2000 Nüfus Sayımı) Türkiye'de son otuz yılda hem erkekler hem kadınlar açısından kırdan kente kayan bir istihdam görülmeyle birlikte, kadınların ekonomik üretime katkıları çoğunlukla, "ücretsiz aile emekçileri" olarak çalıştıkları tarım alanındadır. 1955'te kadınların 5 96'sı tarımla uğraşıyordu, Bu sayı 1985'te 5 79'a, 1997'de % 37'ye düştü. Tarımsal olmayan katkı 1955'te % 5'ten 1985'te % 21'e yükseldi (Özbay, 1990'dan aktaran Özyeğin, 2005: 63). Kadınların emek gücüne katkılarındaki düşüş özellikle kente göç eden kadınların ev kadınına dönüşmelerini de gündeme getirir.

Gecekondu kadınlar, kentli kadınlara göre, gerek ev içi gerekse de kentsel yaşam ilişkilerinde pek çok eşitsizlikle karşı karşıyadırlar. Ayrıca gecekondu alanlarındaki yaşam mücadelesinde kadınlar, özellikle bu alanlardaki altyapısal sorunları ve çevrelerinin neden olduğu zorlukları erkeklerden daha yoğun yaşamaktadırlar.

Gecekondu kadınlarının eğitim düzeyindeki düşüklük, ekonomik yaşama katılımını da azaltıcı bir etkidir. Zaten göç ve kentleşme kadının tarımda aile ekonomisi ve işgücüne dayalı ekonomik yaşamdaki etkinliğini topraktan kopma nedeni ile kesintiye uğratmaktadır. Öte yandan kocanın ve aile büyüklerinin kadının ev dışında çalışmasının doğru olmayacağı, büyük kent yaşamında tehlikelerle karşılaşabileceği ve bunlarla baş edebilecek kadar güçlü olmadığına ilişkin geleneksel

baskılar da gecekondular arasında ev kadını sayısını arttırmaktadır (Tan'dan aktaran Onat, 1993: 25-26).

Ev kadını sosyal hayattan uzak duran/tutulan ve üretim sürecine katılmadığı varsayılan bir birey olarak, elindeki en büyük kozu, domestik bilgiyi önce cemaat sonra toplum içinde bir yer edinebilmek için kullanır. "Onlara bağlı kalmak için kurallar tanımlama ve bunları yapıyor olmaktan dolayı kendine bir övünme payı çıkarmayı" da içeren bu bilgi türü, hem hane pratiklerinin aksamadan yeniden üretimini sağladığı, hem de kadına bir iktidar alanı yarattığı için değerlidir. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde ve cemaat kültürünün etkisi altında yaşayan, yoksulluğun kıskacındaki topluluklarda ev kadınının herhangi bir mesleki uzmanlığı yoktur, eğitim düzeyi düşüktür veya eğitim almamıştır, kendini geliştirmek ve rehabilite etmek için yeterli boş zamanı yoktur. Bu durumda en iyi bildiği işi yapar ve domestik alandaki hünerlerini sergiler (Cantek, 2001: 102).

Wedel kadınları kamusal yani kentsel yaşamdan dışlayan sosyo-kültürel etkenleri dört şekilde ele almaktadır: Eğitim, İş bulma imkânı, Özgüven eksikliği, Toplumsal baskı ve denetim. Gecekondular kadınının eğitimi düşük düzeydedir. Eğitim düzeyinin düşüklüğü, doğal olarak bir meslek edinme ve de iş bulma olanaklarını oldukça sınırlamaktadır. Bu durum kadınların ekonomik özgürlüğe kavuşmasını engelleyerek, onları ev içi özel yaşam alanında edilgen bir konuma itmektedir. Ayrıca eğitim ve deneyim düzeyinin düşüklüğünden dolayı kadınlar, kendilerine çok az güvenmektedirler. Özgüven eksikliği kadınların gizil güçlerini ortaya çıkarmalarında ve kendilerini ifade etmelerinde en büyük engeli oluşturur. Kadınların kentsel yaşama katılmasını kısıtlayan bir diğer unsur da toplumsal baskı ve denetimdir. Cemaat kültürünün yaygın olduğu bu alanlarda kadınların mekânsal hareketliliğinin sınırlandırılması, onların yeni ilişki ve deneyimleri paylaşmasını yani sosyalizasyonunu olanaklı kılamamaktadır (Wedel, 1996'dan Kaya, 2003).

J. White'a göre de, kadınların toplumsal kimlikleri, birincil olarak ailedeki konumlarına bağlı. Kız evlat, anne, kardeş ya da eş kimliği, bir kadın için iyi kadın olarak toplumsal kabul görmekte çok önemli. Gecekondular bölgelerinde aile üyesi kimliğinin (tek olmasa da) en önemli bileşeni emektir (White, 1999: 28).

Kente göç eden kadınların çoğunun çalışmama nedenleri, eğitim şansı verilmemiş, erken yaşta evlenmeye zorlanmış ve çok çocuk sahibi olmalarıdır.

Türkiye açısından kadınların işgücü piyasası içindeki yerleri şöyle ele alınabilir:

1) Kadınların istihdam içindeki oranları 1950'li yıllardan bu yana tarımın payının ağırlıklı olarak azalması paralelinde, düzenli ve hızlı bir biçimde düşmektedir. Bu düşüşün nedenleri arasında kadın ve çocuk göçünün artan seyri başta gelmektedir.

2) Kadınların son dönemde hizmet sektörüne kaydığı görülmektedir.

3) Kadınların ücretsiz aile işçiliği konumlarının hala yüksekçe bir oranda sürmekte oluşu dikkati çekici bir özelliktir.

4) Kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması da istihdamda yeterince yer almayışlarının bir gerekçesi olmaktadır.

5) Kadınların işgücüne katılma oranları yaşa göre ciddi bir ayırım göstermekte, en yoğun olarak 20-29 yaşları arasındaki kadınlar işgücüne katılmakta, bu yaşlardan sonra çeşitli nedenlerle iş hayatından uzaklaşmaktadır (Demirel v.d., 1999: 21).

Ecevit'e göre, büyük kentlerde, 1950'lerden 1970'lere kadar ekonomik yapının yetersizliğinden çok ataerkil ideoloji nedeniyle kadınlar çalışmak istememişlerdir. 1970'lerden günümüze kadar ise, kentsel yaşam koşullarının dayatmaları ve kent kültürünün etkisine bağlı olarak, kentlerde, çalışmak isteyen kadınların sayısı artmıştır. Buna karşılık sanayi faaliyetlerinin iş olanakları yaratma potansiyeli azalmıştır (Ecevit, 1990).

Göç Eden Gecekondu Kadınına Kentsel Yaşamda Sunulan Olanaklar ve Toplum Merkezleri

Türk toplumunda, kadının toplum yaşamına katılımının artması için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bunlar; sağlık, istihdam, aile, eğitim başlıkları altında toplanabilir. Sağlık anlamında, sağlık ocakları, ana-çocuk sağlığı merkezleri, gecekondu kadınına ve çocuklara önemli hizmetler sunmaktadır. İstihdam anlamında, M.E. B.'in, diğer bakanlıklar ve mesleki-gönüllü kuruluşların, özel kurs merkezlerinin projeleri sayılabilir (Akhun v.d, 1999: 37-47). Aile ile ilgili kurumlar arasında, aile danışma merkezleri, sığınma evleri vardır. Eğitim kurumları arasında 2000 yılında kurulan toplum merkezleri önemli bir yere sahiptir.

Bunların yanı sıra gönüllü kuruluşlarda, kentli kadının toplumla bütünleşmesine önemli katkıda bulunmaktadır. Bunlar arasında, Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı, Türkiye Ana ve Çocuk Sağlığı Vakfı (TAÇSAV), Türk Anneler Derneği, Türk Kadınlar Birliği, Türk Kadınlar

Konseyi, Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD), Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı sayılabilir. Bunun yanı sıra, üniversitelerin Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri, Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, kadına yönelik bilimsel araştırmaları sürdürmektedirler. Partiler, sendikalar, yerel yönetimlerinde kadın hareketi ile ilgili kurumları mevcuttur. Siyasal bağlamda ise Kadının İnsan Hakları Vakfı kurulmuştur.

Genellikle kadınlara yönelik projeler, gelişme sorunlarının ciddi toplumsal eşitsizliklere neden olduğu 1970'li yılların sonlarına doğru, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu projelerde, hedef grupların yaşamlarında bir dönüşümü gerçekleştirecek uygulamalar kapsamaktadır. Kapasite geliştirici olarak tanımlanan ve var olan yapıyı iyileştirmeyi, ilgili alanda tutum değişikliği yaratmayı amaçlayan uygulamalar insan temellidir (Kümbetoğlu, 2001: 265). 1980-1990 döneminin ayırt edici özelliği ise ülkelerin gelişme çabalarında önemli bir belirleyici olarak "cinsiyetin" dikkate alınmasını sağlayan iki temel yaklaşımın gündemde oluşudur. (Moser, 1993'den aktaran Kümbetoğlu, 2001: 265).

Gelişme Sürecinde Kadın (Women in Development) ve Toplumsal Cinsiyet ve Gelişme (Gender and Development) yaklaşımları, kadınların toplumların gelişmesinde önemli olduğu tezinden hareket etmektedir. Bu projelerde refah, eşitlik, yoksullukla mücadele, verimlilik ve güçlendirme başlıkları altında çeşitli programlar gerçekleştirildi. Bu projelerde; kadınların yardım amaçlı projelerin pasif nesnelere olmadıkları, projelere aktif olarak katılmaları ile hayatlarında bir değişim olabileceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu projelerin amacı, kadının "görünmezliğini" görünür hale getirmektir (Hâkim cinsiyet rolleri ideolojisi, kadınların varlıklarını, haklarını görünmezleştirerek, çözüm bekleyen sorunlarını da görünmezleştirmektedir).

Daha çok gecekondu bölgelerinde hizmet veren toplum merkezi,"Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı Toplum Merkezleri Yönetmeliği'nde şöyle tanımlanmıştır."Hızlı toplumsal değişme, kentleşme ve göçün oluşturduğu sorunlar doğrultusunda, bireylerin, grupların, ailelerin ve toplumun sorunlarla baş edebilmeleri ve bireylerin katılımcı, üretken ve kendine yeterli hale gelmesi amacıyla, koruyucu-önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici işlevlerini bir arada ve en kolay ulaşılabilir biçimde kamu kurum ve

kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve gönüllüler ile işbirliği ve eşgüdüm içinde sunmakla görevli ve yükümlü bulunan merkezlerdir (Karataş& Geçimli& Çakır& Çam, 2006: 269).

Yoğun göç alan bölgelerde, gecekondu bölgelerinde, kalkınmada öncelikli bölgelerde açılan toplum merkezlerinin öncelikle çocuk, kadın ve gençlerin bilgi ve becerilerini geliştirme, bölgede istihdam ve gelir kaynakları yaratma, bireyin özgüven ve duygusunu geliştirme, kendini ifade gücünü artırma, katılımını artırma gibi amaçları vardır. Toplum merkezlerinin çeşitli sivil toplum kuruluşları ile yapılan protokoller çerçevesinde işbirliği yapıldığı görülmektedir.

Yapılan etkinliklerden bazıları şunlardır:

- Bireylerin bilgi, bilinç ve beceri düzeylerini artırmaya yönelik eğitim programları,
- Anne-çocuk eğitim programı,
- Kadının insan hakları programı,
- Baba destek programı,
- Baba eğitimi,
- Aile içi etkileşimi güçlendirme projesi,
- Çeşitli seminer, konferans, panel, söyleşi,
- Yurttaşlık ve çocuk hakları eğitimi programı,
- Her yaş için eğitimi destekleme programları,
- Erken çocukluk eğitimi destekleme projesi,
- Okulöncesi eğitim programları,
- İşlevsel yetişkin okur - yazarlık,
- Okul başarısını yükseltmeye yönelik kurslar,
- Kütüphane ve etüd çalışmaları,

İş ve meslek edindirmeye yönelik çalışmalar;

- Gelir getirici çalışmalar,
- Ev kadınına destekleme projesi,
- Evde çocuk bakıcılığı projesi,
- Çeşitli mesleki kurslar (halıcılık, dikiş, nakış, ebru, bilgisayar, yaşlı bakımı vb.),
- Kermes ve sergiler (SHÇEK Genel Md.)

Toplum merkezleri; semt, mahalle, köy düzeyinde toplumun ihtiyaç ve sorunlarına yönelik olarak koruyucu, geliştirici, eğitici, boş zamanı değerlendirici ve eğlendirici çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik etkinliklerin yürütüldüğü yerlerdir.

Genellikle gecekondu bölgelerinde kurulan toplum merkezleri, aynı zamanda bu yöredeki kadınların toplumsal etkileşimleri için önemli bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gecekondu mahallesinde yaşayan ev kadınları ile ilgili araştırma esnasında toplum merkezine devam eden katılımcılarla da görüşmelerin yapıldığı bir araştırmada şu sonuçlar elde edilmiştir: Şafaktepe toplum merkezi'nde yapılan odak grup görüşmesinde katılımcılar, kurumda edindikleri ve paraya tahvil edebildikleri becerilerin, hukuk danışmanları ve sağlık personelinen edindikleri bilgilerin, ortak yapılan sosyal/kültürel faaliyetlerin özgüvenlerini artırdığını, yaşamlarını zenginleştirdiğini, hane halkıyla ilişkilerinde güç dengesinin kendilerinden yana değişmeye başladığını ifade etmişlerdir. Bu kurumlar yoksul ev kadınlarının, hane gelirini artıracak bir faaliyette bulunarak yoksulluğu; sosyal çevrelerini, ilgi alanlarını zenginleştirerek de yoksunluğu azaltmalarına yardımcı olmaktadır (Cantek, 2001: 130).

Antalya'da Toplum Merkezleri

Antalya, 2000 nüfus sayımında nüfus artış hızı en yüksek üç il arasında 1. sırada yer almaktadır. 1927 yılında toplam 206.270 olan il nüfusu, 1990'da 1.132.211'e, 2000'de ise 1.477.347'ye çıkmıştır. İlin nüfus artış oranı % 41.79'dur. İl merkezi nüfusu ise 1990'da 378.208'den 2000'de 603.190'a çıkmıştır. Nüfus artış hızı % 46.67'dir. Antalya'nın yoğun göç almasından kaynaklanan nüfus artışı, kentin çevresinde gecekondulaşmayı da artırmıştır. Kepez Belediyesi sınırları içinde 50.000'den fazla gecekondu olduğu tahmin edilmektedir.

Antalya'da kent merkezinde, SHÇEK'e bağlı, her biri bir sivil toplum kuruluşu ile koordinasyon içinde çalışan 5 toplum merkezi bulunmaktadır:

- Sütçüler Toplum Merkezi (Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği)
- Kepezaltı Toplum Merkezi (Sorooptimist Clup)
- Şafak Toplum Merkezi
- Habipler Toplum Merkezi (Türk Aile Planlaması Derneği)
- Fatih Toplum Merkezi (Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği)

Araştırmamızda Fatih ve Kepezaltı Toplum Merkezlerinde, çeşitli kurs ve eğitim çalışmalarına katılan toplam 76 kadın ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşme formumuzda, göç, göç nedenleri, göç sürecinde karşılaşılan sorunlar, çalışma hayatı, eğitim özellikleri, toplum

merkezinde katılan faaliyetler, toplum merkezinde aldığı eğitimin yaşamına etkisi ile ilgili sorular yer almaktadır.

Fatih Toplum Merkezi 2003 tarihinde açılmış, bir gecekonduda hizmet veren merkezden bugüne kadar 632 kişi yararlanmıştır. Anne-çocuk eğitim programı, ev ekonomisi kursu, telkârî-takı tasarımı kursu, Kadının insan hakları eğitimi, İngilizce, okuma-yazma, bilgisayar kursu, söyleşi ve konferanslar, geziler, paneller, tiyatro etkinliklerine katılım çalışmaları düzenlenmektedir. Sağlık, hukuk konularında uzman kişiler tarafından bilgiler aktarılmaktadır.

1996'da kurulan Kepezaltı toplum merkezinde düzenlenen etkinliklere Ekim 2004 yılı itibariyle, 1000'den fazla kişi katılmıştır. Bu merkezde diğerine ilave olarak; dikiş-nakış kursu, satranç kursu verilmektedir.

Gerek Fatih gerekse Kepezaltı mahalleleri, Antalya'nın çevresindeki illerden, Antalya'nın çevre ilçelerinden göç alan ve son yıllardaki Doğu ve Güneydoğu Anadolu göçlerinden etkilenen, tipik gecekondulu mahalleleridir. Bu mahallelerde kurulan Fatih ve Kepezaltı Toplum Merkezlerinde 19-20-21 Nisan 2005 tarihlerinde toplam 76 katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır. Akdeniz Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğrencileri tarafından gerçekleştirilen görüşmelerde, yaş, medeni durum, doğum yeri, eğitim ve çalışma durumu, aile yapısı, eşin eğitimi ve mesleği, çocuk sayısı, Antalya'ya geliş yeri ve nedeni, Antalya'ya göç edildiğinde karşılaşılan sorunlar, toplum merkezindeki etkinliklere katılım ve toplum merkezinin kentsel yaşama katılımındaki etkisi gibi sorular sorulmuştur.

Fatih Toplum Merkezinde 20 yaşından 56 yaşına kadar geniş bir yelpazede dağılım gösteren katılımcılar, ortalama 30-40 yaş arasındadır. Doğum yerlerine bakıldığında; Burdur, Korkuteli, Afyon, Fethiye, Batman şeklinde sıralanmaktadır. Antalya doğumlular, göç etmiş ailelerin çocuklarıdır. Ayrıca, bu veriler Fatih mahallesinde belirli yöreden gelen bireylerin oluşturduğu gruplaşmaları da göstermektedir: Burdurlular, Korkutelililer, Afyonlular, Fethiyeliler, Batmanlılar, vb.

Kepezaltı Toplum Merkezi'ndeki katılımcıların yaş yelpazesi ise, 15-48 yaş arasında genellikle 25-35 arasındakiler çoğunluğu oluşturmaktadır. Doğum yerleri daha heterojendir; Burdur, Korkuteli, Afyon, Konya, Isparta, Van şeklinde sıralanmaktadır.

Geliş nedenleri arasında eşin işi, evlenme, iş imkânları, tayin gibi nedenler söz konusudur. Katılımcılardan 76'da 30'u evlilik nedeniyle

geldiğini belirtmektedir. Katılımcılardan 1 kişi hafta sonları çalışmakta, 1 kişi de daha önce (12-13 yıl) çalıştığını, şimdi çalışmadığını belirtmekte, diğer katılımcılar ise çalışmadıklarını belirtmektedirler. Katılımcıların %80'i evli, %20'si bekârdır. Eşlerin çalışma durumuna bakıldığında genellikle özel sektörde ücretli işçilik önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle inşaat sektörü önemlidir. Bazı işler (meslekî) şunlardır; Asansörcü, Erkek berberi, tornacı, Elektrikçi, Otelde işçi, İnşaat işçisi, Memur, Oto tamircisi, Muhasebeci, boyacı, Koruma (Güvenlik) görevlisi, Şoför, Fayansçı, Kaportacı, ...

Toplum merkezi etkinliklerine katılan kadınların eğitim durumları: Kadınların % 54'ü ilkököl mezunu,% 30'u ortaokul mezunu,%16'sı okuryazar değildir. Okuryazar olmayanlar, toplum merkezinin düzenlediği okuma yazma kurslarına katılan kadınlardır. Gelir düzeyleri,1,5 milyar ile 300 milyon TL arasındadır. Ortalama çocuk sayısı 3'tür. % 65'i kendi evinde oturmakta,5 35'i kirada oturmaktadır. Genellikle eşleri de ilkököl mezunudur.

Katılımcılar toplum merkezlerinin faaliyetlerine katılmaktan çok memnun olduklarını belirtmektedirler. Toplum merkezinin kendilerini eve hapsolmaktan kurtardığını, özgüvenlerini kazandıklarını, arkadaş edinmelerine neden olduğunu, kişilik yapılarını değiştirdiğini, aile içi etkileşimlerinin çok daha sağlıklı hale geldiğini belirtmektedirler. Kadınların hemen hepsi, burada aldıkları eğitim sonucu aile içinde ve çevreleriyle etkileşimde bilinçlendiklerini, psiko-sosyal ve kültürel açıdan geliştiklerini belirtmektedirler. Tamamen ataerkil ilişkilerin ördüğü ev yaşamından, dış dünyaya açılımlarında önemli bir yer olmuştur toplum merkezleri.

Toplum merkezi çalışanları, düzenlenen etkinlikler için, merkez binalarının yeterli olmadığını, derme çatma, kışın sürekli akan, ısınmayan gecekondularda hizmet verdiklerini, çeşitli etkinliklere (tiyatro, konser, konferans vb.) üyeleri ulaştırmak amacıyla bir araca gereksinimleri olduğunu belirtmişlerdir. Kadınların toplum merkezinin katkıları konusundaki görüşleri kendi ifadeleri ile şöyle verilebilir:

Bilmediğim şeyleri öğreniyorum, iş imkânı elde ediyorum, çocuğuma faydalı oluyorum, bilgilendiriyorum.

Bilgime bilgi ekliyorum, kendimi daha güçlü hissediyorum, toplum merkezini çok beğeniyorum.

Hayatımı değiştirdi, Türkçe öğrenmeye başladım. Okuma yazma öğrendim. Arkadaşlar edindim.

Çeşitli insanlarla tanışma olanağı buldum, kendime olan güvenim arttı, hangi sorunumu nasıl çözeceğim konusunda danışmanlık hizmeti alıyorum.

Otobüslere rahatlıkla binebiliyorum, hastaneye kendi başıma gidebiliyorum (Okuryazarlık sayesinde).

Bu zamana kadar hiçbir şey bilmeden evde oturmuşum, bunu anladım.

Kendime ve başkalarına takı yapıyorum, satıyorum.

Kadın hakları konusunda konferanslara katıldım, çok şey öğrendim.

Çocuğumla ilişkilerim daha düzenli oldu. Beslenmesine dikkat ediyorum.

Eş ve çocuklarımla ilişkilerim daha uyumlu oldu.

Ruhsal olarak bana katkıları oldu, bir şeyler ürettikçe mutlu oluyorum, ailemle iletişimim düzeldi.

Kendi ayaklarımın üstünde durmasını öğrendim. Çocuklarıma, aileme, komşularıma daha duyarlı davranıyorum.

Kendime güvenim geldi, her konuda farklılaştığımı hissediyorum.

Sonuç

Kadınların göç sürecindeki konumlarını ele alan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Göç sürecinde kadın hangi sorunları yaşamaktadır? Kentle bütünleşmeyi sağlayan mekanizmalar nelerdir? Gibi sorulara yanıt arama sürecinde, toplum merkezleri önemli bir rolü üstlenmektedir. Kadınların en önemli istekleri, kentle bütünleşebilmeleri için, bir beceri, bir nitelik sahibi olmak ve bunu gelir getirici bir faaliyete dönüştürebilmektir. Kadını “görünür” kılacak olan bu isteğin gerçekleşebilmesi için toplum merkezlerini destekleyen devlet ve sivil toplum kuruluşlarına, yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir.

Kaynaklar

- AKHUN, İlhan vd., (1999), *İşgücü Yetiştirme Kurslarının Kadın İstihdamına Katkısı*, Ankara: T.C. Başbakanlık KSSGM Yayını.
- CANTEK, Funda& Şenol, (2001), “Fakir/haneler: Yoksulluğun Ev Hali”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 89.
- DEMİREL, A. v.d., (1999), *Çalışmaya Hazır İşgücü Olarak Kentli Kadın ve Değişimi*, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- ECEVİT, Yıldız, ( ), “Türkiye’de Kadın İşgücünün Marjinalliği”, *Kadın ve Çalışma Yaşamı*, Alman Kültür Derneği tarafından Düzenlenen Toplantı.
- ECEVİT, Yıldız, (1990), “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri”, *Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiye’sinde Kadın*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERCAN, Fuat, (1996), “Kriz ve Yeniden Yapılanma Sürecinde Dünya Kentleri ve Uluslar arası Kentler: İstanbul”, *Toplum ve Bilim*, 71, 61-95.
- ERDER, Sema, (1997), *Kentsel Gerilim*, Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yay.
- GÖKÇE, B. v.d., (1993), *Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*, Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı.
- GÜÇLÜ, Sevinç, (2002), *Kentlileşme ve Göç Sürecinde Antalya’da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- İŞİK, Oğuz, (1994), “Değişen Toplum/Mekan Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması”, *Toplum ve Bilim*, 64-65.
- İLKKARACAN & İLKKARACAN İ., (1998), “1990’lılar Türkiye’sinde Kadın ve Göç” (içinde), *Bilanço 98: 75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- KARATAŞ, Kasım vd., (2006), “Yoksullukla Savaşmada Toplum Merkezleri:Şafaktepe Toplum Merkezi Örneği”, *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler Sempozyumu*, 2003, Ankara: Hacettepe Üni. Yayını.
- KAYA, G., (2003), “Kadının Kentsel Yaşama Katılmasında Toplum Merkezleri”, Sivas: IV.Ulusal Sosyoloji Kongresi.

- KÜMBETOĞLU, Belkıs, (2001), “Deprem Sonrası Bir Kent (Adapazarı) ve Bir Kadın Projesi” (içinde), *21. y.y. Karşısında Kent ve İnsan*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- ONAT, Ümit,(1993), *Gecekondu Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci*, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü.
- ÖZBAY, F.& YÜCEL, B., (2001), “Türkiye’de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı”(içinde), *Nüfus ve Kalkınma, Göç, Eğitim, Demokrasi, Yaşam Kalitesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü.
- ÖZOĞUZ, Kayıhan, (1986), “Türkiye’de Kent Nüfusunun Sayısal Gelişimi” (içinde), *Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar*, İstanbul: SİSAV.
- ÖZYEĞİN, Gül, (2005), *Başkalarının Kiri, Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PINARCIOĞLU; Melih & IŞIK, Oğuz, (2001), “1980 Sonrası Dönemde Kent Yoksulları Arasında Güce Dayalı Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği”,*Toplum ve Bilim*,89.
- TATLIDİL, E., (___), “Kentleşme Sürecinde Kadın ve Çalışma Yaşamı”, İzmir: Alman Kültür Derneği.
- USER, İnci, (1997), “Evlilik Göçü”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: *Toplum ve Göç*, Ankara: DİE-Sosyoloji Derneği.
- WEDEL, Heidi (2001), *Siyaset ve Cinsiyet*, İstanbul: Metis.
- WHITE, J.,(1999), *Para ile Akraba, Kentsel Türkiye’de Kadın Emeği*, İstanbul: İletişim.